

Valorització i Pla d'usos per al Castell de Montjuïc

Júlia Nogué Pagès

David Vivó Codina. Història de l'Art.

Universitat de Girona. Facultat de Lletres. 2018/19

A en Pere, per ajudar-me en els moments més gràfics del procés i per la seva paciència infinita.

Gràcies a la Rosario i en Manel per deixar-me entrar i entendre de primera mà la seva experiència personal.

“L’educació del patrimoni ha de formar part de l’educació general perquè té a veure amb el desenvolupament de les persones i de les cultures, ha de contribuir a millorar-ne la vida o almenys, intentar-ho.”

Juanola, R., M. Calbó i J. Vallés. 2005.

Índex

- Introducció.....pàg. 4

Primera Part. Antecedents

- Història.....pàg. 7
 - o Motiu de construcció i evolució del castell: Context històric.
 - Característiques arquitectòniques.....pàg. 10
 - o Setges a Girona.....pàg. 11
 - o El barraquisme a Montjuïc.....pàg. 15
 - Adquisició de la muntanya de Montjuïc.....pàg. 17
 - Cas real.....pàg. 19
- Estat i Ús actual.....pàg. 22
 - o Estat
 - o Ús actual.....pàg. 24
- Proposta Actual.....pàg. 26
 - o Projecte Vora.....pàg. 29

Segona Part. Pla d'ús per al Castell de Montjuïc

- El patrimoni: Valor i Ús.....pàg. 31
- Presentació de la proposta.....pàg. 35
 - o Plafons informatius
 - o Consolidació de camins.....pàg. 37
- Beneficis.....pàg. 41

- Conclusions.....pàg. 43
- Bibliografia.....pàg. 44
- Webgrafia.....pàg. 45

Annex 1. Suports visuals

Annex 2. Suports documentals

Introducció

Des del segle XVII fins a principis del s. XIX, Girona es veu enmig de successius conflictes bèl·lics. Aquestes constants batalles pel domini de les terres gironines promou la necessitat de fortificar la ciutat gironina, una necessitat que es presenta en forma de castell, el castell de Montjuïc. Aquest, manat a construir per ordre de Felip IV el 1653, representa la culminació d'un assentament militar definitiu en una època on la voluntat de reforçar els elements defensius de la ciutat és constant. Aquest castell, el qual anirà evolucionant al llarg dels anys fins arribar a la seva forma actual el 1677, constitueix una part indiscutible de la història bèl·lica i defensiva de Girona.

Situats ara en una època més contemporània, el castell torna a ser un punt clau en la onada migratòria que envaeix Girona al voltant dels anys 1950 – 1970. La fortificació, encarada per a un ús defensiu, passa a formar part d'una comunitat que li atorga un ús social.

Superada la crisi d'habitatge respecte el castell de Montjuïc, comença la construcció urbanística de xalets per a famílies de classe mitjana – alta de la muntanya de Montjuïc, la qual acaba cobrint i descontextualitzant el castell, una de les repercussions més comunes de l'ampliació urbanística. Així doncs, la fortificació queda envoltada per la construcció d'un nou barri, el barri de Montjuïc. És d'allò més comú que la població d'un barri consideri “com a seu” aquells elements patrimonialitzats més propers, atorgant així en aquell element un ús identitari. Justament aquest fet és el que suscita la creació de l'Associació de Veïns de Montjuïc, la qual porta anys demanant la rehabilitació del castell, entre d'altres millores.

Actualment el castell de Montjuïc es troba en unes condicions de conservació deplorables a conseqüència de la inacció de l'Ajuntament de Girona, el qual no ha mostrat gaire interès en la seva rehabilitació i conservació, com s'exemplifica amb les mesures actuals de conservació i protecció del castell, les quals són nul·les. Gràcies a les constants demandes de l'Associació de Veïns de Montjuïc, personatges públics i grups polítics, a principis de l'any 2018 l'Ajuntament de Girona es comença a plantejar atorgar un ús al castell. Aquest plantejament va comportar l'obertura d'un concurs públic per a la realització d'un pla d'usos per al castell de Montjuïc, del qual l'arquitecte Olga Felip en va sortir guanyadora.

Atès que el projecte de l'Olga Felip no es tracta d'un pla d'usos sinó d'una renaturalització de la zona (juntament amb la consolidació de camins preexistents,

il·luminació, etc) i que el canvi més significatiu per al castell serà la construcció d'un escenari al centre de la plaça d'armes, encara manca un pla d'ús.

La conservació d'un element patrimonial té una, o diverses, finalitats clares. La més comuna és la d'un ús formal és a dir, conservem un element perquè té una història al darrera, perquè ha estat un punt comú de diferents conflictes, etc. En aquests casos on l'ús formal predomina per sobre de qualsevol altre ús que se li pugui atorgar, l'element patrimonialitzat sol acabar descontextualitzat de la societat que l'envolta, creant així una barrera entre la societat que l'ha d'utilitzar i l'element mateix. La museologia actual però, està intentant canviar aquesta tendència i atorgar a l'element patrimonialitzat altres usos molt més cooperatius, socials i integrants de cara a la societat que l'envolta, com són els usos socials, simbòlics i identitaris.

Per tal d'entendre els diferents usos que atorgarem al castell de Montjuïc, els quals acabaran constituint el pla d'ús, s'ha de conèixer la història que hi ha al darrera. Mitjançant la lectura de diversos llibres sobre la fortificació de Montjuïc, els episodis bèl·lics i sobretot la Guerra del Francès (1808 – 1814), intentarem explicar breument els episodis més rellevants que ha sofert la fortalesa.

Així doncs, aquest treball queda dividit en dues parts: primerament trobem uns antecedents (en el qual s'explica tota la història de la ciutat relacionada amb el castell i l'evolució d'aquest mateix fins a l'actualitat) i una segona part on es presenta el pla d'ús per el castell.

Amb aquest pla d'ús intentarem mostrar com n'és d'important vincular la societat que envolta un element patrimonialitzat amb aquest mateix, creant així ponts de comunicació, diàleg i respecte entre comunitats i cultures diferents. El patrimoni és de tots i per a tothom.

La realització d'aquest treball va començar amb la supervisió de la Gemma Domènech la qual, a causa de l'adquisició d'un càrrec polític, va haver de deixar la universitat. El treball va continuar amb la supervisió d'en David Vivó.

Primera Part. Antecedents

Història

Motiu de construcció i Evolució del castell: Context històric

El panorama europeu del segle XVII ve marcat per un fort caràcter bèl·lic, començant amb la Guerra dels Trenta Anys (1618 – 1648), un conflicte que enfrontà quasi tots els estats absolutistes amb la creació de dos bàndols i que acabà el 1648 amb la Pau de Westfàlia, també coneguda com els Tractats de Münster i Osanbrück. Una pau però, que no va arribar a l'Imperi espanyol ni al Regne de França, els quals van seguir en peu de guerra. D'aquesta manera les comarques del nord de Catalunya, sobretot durant la segona meitat del segle XVII, van esdevenir un constant camp de batalla. D'altra banda, la població havia de facilitar allotjament a les tropes espanyoles, catalanes i italianes, que anaven camí a la frontera, les quals van causar grans desperfectes al món rural. A causa de l'ambient de crispació que es vivia, el set de juny del 1640 comença la insurrecció popular coneguda com a "Corpus de Sang", precursora de la Guerra dels Segadors (1640 – 1652).

Degut a la confrontació, existent fins el 1659, de l'Imperi espanyol i el Regne de França, el juny del 1653 l'exèrcit francès entra a l'Empordà amb quatre mil cavallers i més de set mil soldats d'infanteria comandats pel mariscal Charles de Monchy, Marquès de Hocquincourt amb la intenció d'establir setge a Girona, ja que aquesta havia esdevingut un punt estratègic en el camí cap a Barcelona. El dotze de juliol, l'exèrcit francès comença el setge a la capital gironina. Mitjançant una bateria de quatre canons, l'exèrcit de Monchy aconsegueix obrir una bretxa a la muralla de Girona, al costat del desaparegut convent de Sant Francesc de Paula. Aquesta bretxa va esdevenir el punt més feble de la defensa gironina entre el tretze i el vint d'agost amb atacs constants per part de l'exèrcit francès. Davant la possibilitat de que l'exèrcit francès aconseguís entrar a la ciutat, els gironins demanen reforços a Joan Josep d'Àustria (1629 – 1679), Virrei de Catalunya, el qual marxà el vint-i-dos de setembre de Cassà de la Selva cap a Girona acompanyat de cinc mil tres-cents homes i mil vuit-cents cavallers. A la mateixa ciutat gironina, el Conestable de Castella preparava un altre batalló format per mil homes i quatre-cents cavalls. Finalment, durant la nit del vint-i-dos al vint-i-tres de setembre, es produeix l'investida contra l'exèrcit francès, el qual es va veure obligat a retirar-se al Rosselló.

Davant d'aquesta situació on es produeixen constants conflictes bèl·lics, sorgeix la necessitat de reforçar els elements defensius de la ciutat gironina. Es repara la bretxa oberta a

la muralla durant el setge, es netegen els fossats i es comença la construcció del que finalment esdevindrà el castell de Montjuïc.

El castell de Montjuïc, manat a construir el 1653 pel rei Felip IV “El Gran” (1605 – 1665), ubicat al capdamunt de la muntanya de Montjuïc¹, respon a la necessitat de crear un punt estratègic de control per a les entrades nord i est de la ciutat, culminant així un assentament militar definitiu per a les tropes gironines; Degut a la utilització i al desenvolupament massiu de l’artilleria al llarg del segle XVII, la defensa gironina es va veure obligada a consolidar una anella defensiva per a la ciutat. Conseqüentment, entre el 1653 i el 1675 es porta a terme la construcció de les torres defensives del castell² (Sant Narcís, Sant Daniel, Sant Lluís i Sant Joan) i, a l’est de la ciutat, la construcció del Fort del Conestable i el Fort de la Reina Ana; El 1675 es reforça el bàndol est de la ciutat amb la construcció del Fort del Calvari, el Fort del Capítol i el Fort de la Ciutat; Finalment, el 1707, es construeix el Fort dels Caputxins³.

La construcció d’aquest “primer castell⁴” responia a una petició urgent i, gràcies als testimonis escrits que s’han conservat, sabem que es devia construir amb poc temps i per tant, seria una construcció precària de feixina i terra, tal com ho indica el testimoni de Joan Roig i Jalpí fent referència al setge que pateix Girona el 1675: “[el fortín] se reduzia a una circumvalazi3n de tierra, y faxina sin otra defensa, porque no dio lugar la inopinada venida del Franc3s sobre esta Ciudad para m3s” (GUITART, M. (2015): 35). Gràcies als mapes que van realitzar les tropes franceses durant el setge del 1653, sabem que l’ordre de Felip IV és posterior al setge, ja que el castell de feixina no apareix ni se’n fa cap menció⁵.

El 1659 es firma el Tractat dels Pirineus, posant fi així al conflicte entre l’Imperi espanyol i el Regne de França. En aquest, Espanya cedeix a França el que actualment és conegut com la Catalunya Nord⁶. A partir d’aleshores i degut a la proximitat amb la nova frontera, Girona es converteix en un camp de batalla quasi constant.

¹ En època medieval s’hi ubicava un cementiri jueu, fet que remarca l’etimologia de Montjuïc, la qual significa “Mont dels jueus”.

² Annex: pàg. 2, fig. 1.

³ Els terrenys que envoltaven la muralla de Girona eren inundables, de manera que no eren prou sòlids com per a establir-hi infraestructures de setge. Degut a aquest factor, les possibles tropes enemigues tant sols podien establir les seves tropes (en cas de realitzar un setge) al nord, est i oest de la ciutat. És per aquest motiu que l’anella defensiva de Girona s’ubica al capdamunt de les muntanyes que l’envolten, protegint així l’est, el nord i l’oest. Annex: pàg. 3, mapa 2.

⁴ Com s’anirà veient, el castell de Montjuïc consta de tres fases constructives.

⁵ Annex: pàg. 2, mapa 1.

⁶ A saber: el Rosselló, el Conflent, el Vallespir, mitja Cerdanya i el Capcir.

El 1672 esclata la Guerra d'Holanda (1672 – 1678), un altre conflicte que tornà a enfrontar quasi la totalitat dels països absolutistes europeus en dos bàndols. A finals del 1674, la necessitat de cobrir la insurrecció de Messina va obligar a desviar cap a Itàlia tropes del front de Catalunya, debilitant així l'exèrcit espanyol del Rosselló, de manera que el general Shomberg de l'exèrcit francès decideix aprofitar l'ocasió i entra a l'Empordà amb més de deu mil soldats d'infanteria i tres mil cavalls. El vint-i-set de maig del 1675, l'exèrcit francès estableix setge a Girona. Degut a les diverses escameses dels francesos pel Pont Major i la muntanya de Montjuïc, els soldats francesos s'apoderen del castell de Montjuïc, una fortificació de feixina i terra. Gràcies a les forces de les milícies de la ciutat, els terços de la Diputació, el regiment alemany de la "Xamberga" i les accions dels miquelets "espanyols" dirigits per Blai de Trinxeria, s'aconsegueix que el general Shomberg desisteixi en el seu intent d'ocupar Girona⁷. A partir de llavors i fins la publicació de la pau de Nimega el trenta de gener de 1679, la qual marca el final de la Guerra d'Holanda, la ciutat es veurà lliure de qualsevol atac francès.

Quan el general Shomberg decideix entrar per la frontera, aprofita per reconquistar el Fortí de Bellguarda, anteriorment controlat per l'exèrcit espanyol. A causa de la pèrdua d'aquest punt estratègic pel control de la frontera el juliol del 1675, es decideix reforçar i construir nous elements defensius a Girona. Entre les millores que es realitzen a la ciutat, es preveu construir un baluard a la muntanya de Montjuïc, justament on hi havia una construcció prèvia i precària de caràcter provisional. La construcció del primer baluard que acabarà constituint el castell de Montjuïc tal com el coneixem actualment, és ordenat pel duc de San Germán (1608 – 1679), Virrei de Catalunya. Aquesta segona etapa constructiva al castell de Montjuïc és dirigida per Francesc Puig, mestre de cases de Barcelona i es porta a terme amb tres mesos.

Un any després de la construcció del baluard es va determinar que aquest no era suficient defensa per a la ciutat i que, en cas d'un atac enemic, no resistiria. Atenent a aquesta realitat, es decideix remodelar tota la construcció i començar l'edificació de tres baluards més seguint el disseny de l'enginyer Gaspar Squarzafigo, marquès de Buscayolo i superintendent general de les fortificacions de Catalunya. Per tal del reforçar la comunicació entre la fortificació i la ciutat, es decideix construir la Torre de Sant Joan⁸. Gràcies al memorial que Jerónimo Rinaldi (enginyer major de l'exèrcit de Catalunya) envia al rei, sabem que la tercera fase de construcció del castell ja estava finalitzada.

⁷Per a saber més, consultar: http://www.pedresdegirona.com/historia_moderna_17_c.htm

⁸Annex: pàg. 2, figura 1.

El mapa anomenat *Gerona: planta de la ciudad y fortificación* realitzat per Ambrosio Borsano⁹, ens il·lustra un moment de la fase de construcció del castell¹⁰. El llibre cartogràfic on s'inclou aquest mapa¹¹ va ser realitzat entre el 1673 i el 1687. A el mapa que fa referència a Girona veiem com tant sols apareix un baluard perfectament delimitat i acurat, mentre que de la resta tant sols en veiem el perfil. Així doncs podem dir que el baluard ja acabat que ens mostra el mapa és l'anomenat Baluard de Saint Germain. Degut a l'estat de construcció dels altres baluards (on tant sols veiem el perfil de l'anomenat Baluard d'en Pacheco i el Baluard de Sant Narcís) podríem dir que el mapa va ser realitzat el 1676. A la llegenda amb el número vint-i-quatre apareix: *fuerte de mongiouic casi acabado*.

Característiques arquitectòniques

Aquesta última etapa constructiva acaba dotant al castell de totes aquelles estructures necessàries per a la defensa de l'assentament militar, com són els revellins, els baluards o el fossat (J), el qual s'ubica entre les defenses avançades (revellins) i el nucli de la fortificació, creant així un camí obert per a poder defensar el castell a primera línia.

El castell de Montjuïc, situat en un espai de més de cinc hectàrees, està conformat al voltant d'una planta quadrada. Aquesta, queda envoltada per quatre baluards (E: Baluard de Saint Germain, C: Baluard d'en Pacheco, I: Baluard de Sant Narcís, L: Baluard d'Ozona) que delimiten el recinte de la fortificació connectats per cortines¹²(K) d'una longitud de cent cinquanta metres cada una, de les quals dues (nord i est) anaven cobertes per revellins¹³ o llunetes (H), intentant protegir així les cortines,

Figura 1 : Plànol del castell de Montjuïc. Dibuix de Jordi Pericot. Font: www.pedresdegirona.com

uns dels elements principals que conformen el recinte emmuralla. A la part central de la fortificació hi trobem la plaça d'armes, una planta quadrada d'uns vint-i-dos mil cinc cents

⁹Ambrosio Borsano, d'origen milanès, va estar al servei de la corona castellana al llarg del segle XVII. Després de ser nomenat tinent general d'artilleria va ser mestre de camp i general de l'exèrcit de Catalunya.

¹⁰Annex: pàg. 4, mapa 3.

¹¹BORSANO, A. (ca. 1673 – 1687). *Planos de ciudades y fortificaciones de Cataluña y Cerdeña*. Manuscrit.

¹²Es tracta d'uns murs generalment rectilinis en els quals es solia aprofitar per obrir-hi casamates.

¹³El revellí és una fortificació triangular que es construeix com a complement dels baluards i com a defensa avançada, ja que permet obrir un foc creuat, protegint així tots els angles. És important destacar que, en el moment de la seva construcció, no es fortificaven per la part posterior ja que, en cas d'assalt enemic, poguessin repudiar-los des de la mateixa fortificació.

metres quadrats, un espai central on els soldats podien entrenar-se i formar. Situada al centre de la plaça d'armes trobem una cisterna (N). A l'oest de la plaça trobem la casa del governador (M), el lloc de residència del militar en cap de la plaça. Des de la plaça es tenia accés a diverses dependències situades al llarg de les cortines, com són les casernes (B, F, D) o els magatzems (D), les quals estaven construïdes a prova de bomba i podien acollir al voltant d'uns 800 homes. La porta principal es troba situada a la vessant sud de la fortificació i constava d'un pont llevadís que permetia aïllar el castell en cas d'atac i passar a la defensa del recinte.

Cal destacar les discussions entre Jerónimo Rinaldi i Gaspar Squarzafigo sobre la forma i funcionalitat del castell de Montjuïc una vegada acabat. Rinaldi opinava que s'havia deixat massa espai a la muntanya sense cobrir, un fet que podia permetre (en un hipotètic cas d'assalt) que l'enemic pogués assentar-se i assetjar la fortificació còmodament. En la seva defensa, el marquès de Buscayolo argumentava que havia hagut d'aprofitar la construcció prèvia (el Baluard de Saint Germain construït per Francesc Puig) i que, per aquest mateix motiu, el castell s'havia de construir on estava ubicat actualment. Rinaldi però, també argumentava que s'havien deixat masses espais on no es podia defensar la guarnició si els enemics s'hi establiren.

A causa de l'afany expansionista de Lluís XIV, el 1683 la monarquia francesa i espanyola tornaven a estar en guerra, la qual provocarà un nou setge a Girona per part del mariscal Bernardin Gigault, marquès de Bellefonds. Tot i que aquest no tindrà cap repercussió sobre el castell de Montjuïc, és d'allò més rellevant gràcies als testimonis físics que ens tornen a deixar els soldats francesos. El nou mapa que dibuixen les tropes franceses el 1684¹⁴, ens mostra al capdamunt de la muntanya el castell de Montjuïc totalment acabat.

Setges a Girona

Tot i que el castell de Montjuïc es construeix amb la voluntat de reforçar la defensa militar de la ciutat gironina, amb el transcurs dels diferents setges que es produeixen al llarg del segle XVIII i principis del XIX a Girona, veurem la importància de la fortificació, encara que aquesta es vegi obligada a capitular en algunes ocasions.

A finals del segle XVII esclata una nova guerra a nivell europeu, la Guerra dels Nou Anys (1688 – 1697), en la qual Adrien Maurice duc de Noailles (1678 – 1766), després de

¹⁴Annex: pàg. 5, mapa 4.

saquejar la Garrotxa, l'Empordà i el Ripollès, acaba establint setge a Girona el vint-i-quatre de juny de l'any 1694, començant a establir les bateries i l'artilleria i iniciant així un atac sobre la muralla de la Porta del Carme. Tres dies més tard cau el fort de Conestable, fet que va comportar que les tropes franceses ocupessin totes les fortificacions de les muntanyes més properes a la ciutat, exceptuant el castell de Montjuïc, inutilitzant així la defensa exterior de la ciutat gironina. El cinc de juliol, per tal d'evitar un saqueig de la ciutat, el Consell General envia a J. de Grato i Rosset i G. Fontdevila per tal de tractar les condicions del lliurament de la ciutat¹⁵. Finalment i després d'acordar els requisits per la capitulació, el dia deu de juliol el duc de Noailles entra a la ciutat de Girona. Aquesta ocupació francesa durarà tres anys i mig. El deu d'agost de 1697, Barcelona també capitula davant l'exèrcit francès. El vint de setembre però, es signa la pau general a Rijswijk, marcant així el final de la Guerra dels Nou Anys. Davant d'aquesta nova situació, el deu de gener de 1698 les tropes franceses abandonen Barcelona; sis dies més tard passava el mateix a la ciutat gironina.

La pau no va durar massa, ja que al 1705 esclatava la Guerra de Successió (1705 – 1714) amb la mort sense descendència del rei Carles II, el qual va nomenar successor el nét del rei Lluís XIV de França, Felip d'Anjou. Aquest fet però, va provocar la oposició de l'imperi austríac, arribant així a l'enfrontament amb l'exèrcit espanyol i francès. Degut als successos de les dècades anteriors, la societat catalana sentia un profund sentiment antifrancès, un sentiment que comportà que l'arxiduc rebés el suport de la població catalana. D'altra banda la popularitat del virrei dels Àustria, Georg von Hessen-Darmstadt (Príncep Jordi), provocava l'atracció dels indecisos cap a la dinastia i, gràcies a l'arribada de l'armada aliada l'estiu del 1705 (a través de la signatura del pacte de Gènova), es va fer possible l'alçament del país, començant per Barcelona, l'octubre del 1705. El dotze d'octubre del mateix any, Girona es lliurava a l'arxiduc i restà al seu poder fins el 1710. El duc de Noailles, amb l'esperança de recuperar el control de Girona, decideix establir-hi setge el catorze de desembre del 1710 amb un exèrcit de més de divuit mil homes. A l'interior de la ciutat, Georg Ignaz von Tattenbach¹⁶ organitzava les defenses de la ciutat. Tal com havia anunciat Rinaldi en el moment de la construcció de la tercera fase del castell de Montjuïc, l'exèrcit francès va poder instal·lar una sèrie de bateries a la mateixa muntanya de Montjuïc, fet que va provocar la capitulació de la fortificació el vint-i-nou de desembre. A causa dels atacs continuats i sense el control del castell, les tropes borbòniques van obrir una bretxa a l'angle nord-est de la ciutat, al sector de

¹⁵Per a més detalls consultar: www.pedresdegirona.com , *La Girona Moderna: El Setge de 1694*.

¹⁶Georg Ignaz Erasmus von TattenbachundRheinstejn arriba a Catalunya amb el destacament del Feldmarshall alemany, al servei de l'Imperi Georg von Hessen-Darmstadt, per tal de defensar Catalunya de la invasió francesa. El 1710 va ser ascendit al grau de Tinent Mariscal de l'Exèrcit Reial de Carles III.

Santa Llúcia. Finalment, la ciutat es rendia el catorze de gener del 1711 i signava les capitulacions el vint-i-quatre, amb un balanç de quatre-cents morts i dos cents presoners de l'exèrcit austriacista. Tant sols un any més tard, l'exèrcit austriacista comandat pel general Wetzel, intentava recuperar el control de la ciutat a través d'un setge que va començar l'abril del 1712 i que es va perllongar fins a finals d'any. En aquesta ocasió però, el pitjor enemic d'ambdós bàndols va ser la fam, una conseqüència natural d'una ciutat que està constantment assetjada. A finals de desembre, l'arribada de vint mil soldats francesos provoca la retirada de les tropes austriacistes i l'aixecament del setge. Finalment, entre el 1713 i 1714, es signen els tractats d'Utrecht, posant fi així a la Guerra de Successió i reconeixent com a rei de la corona castellana Felip d'Anjou. La caiguda de Barcelona l'onze de setembre del 1714 marca definitivament el final de la guerra a nivell pràctic.

A causa de les successives batalles i enfrontaments a les terres gironines i després de la Guerra Gran (1793-1995), Girona es troba en unes condicions deplorables: el preu del blat es va disparar, a causa de l'emigració cap a la ciutat es va augmentar l'índex de natalitat i quasi es triplica el de mortalitat. Per tal d'agreuja la situació, Napoleó (amb el pretext d'anar a conquerir Portugal) envaeix el territori català, provocant així l'inici de la Guerra del Francès (1808 – 1814). Aquesta nova invasió francesa va despertar la consciència del poble, provocant mobilitzacions generals en contra l'exèrcit francès. A principis de juny del 1808, Girona decideix crear una Junta de Govern (del qual es va designar president el tinent de rei Julià de Bolívar) per tal d'organitzar la reestructuració i condicionament de les estructures defensives de la ciutat i la preparació de tot allò indispensable per a suportar un setge (es comença a aplegar municions, queviures, s'instal·len hospitals per a la cura dels ferits, etc). El setge de juny arriba al general Duhesme de l'exèrcit francès les activitats que s'estan portant a terme a la ciutat gironina, de manera que decideix atacar-la per sorpresa; S'ha de tenir present que per a l'exèrcit francès Girona era de gran rellevància, la qual suposava un punt estratègic per a mantenir les comunicacions amb la frontera. Així doncs, Duhesme marxa cap a la ciutat gironina acompanyat per la divisió Lechi, arribant a Fornells el vint de juny. Davant la negativa que rep Duhesme a la proposta per pactar els termes de la capitulació de la ciutat, decideix atacar els baluards de la Mercè i el de Sant Francesc. Després de diversos intents fallits d'assalt, Duhesme decideix retirar-se a Barcelona per tal de recaptar més tropes.

Després de l'atac fallit de Duhesme, Girona es converteix en un punt de combat contra l'exèrcit francès. Al llarg dels següents dies van arribant tropes aliades amb la intenció de reforçar la defensa de la ciutat davant la possibilitat d'un nou atac francès. El vint de juliol l'exèrcit comandat per Duhesme apareix de nou, disposen els emplaçaments i comencen a

dirigir els atacs contra la ciutat; tot i no poder entrar finalment, l'exèrcit francès va aconseguir obrir un esvoranc en un dels murs del castell de Montjuïc. Mentrestant a Hostalric, s'anaven aplegant tropes i queviures per tal de socórrer la ciutat. Gràcies a la coordinació de diversos atacs simultanis, el vint d'agost Duhesme es veu obligat a iniciar altre vegada la retirada.

Les dues derrotes de l'exèrcit francès van provocar un sentiment d'eufòria al llarg de la població gironina, va generar la creença de que era possible guanyar l'exèrcit francès. Per tal d'apaivagar aquestes esperances el mariscal Saint-Cyr de l'exèrcit francès, juntament amb les seves tropes, decideix posar rumb a Girona i ordena al general Reyllé que es vagi dirigint cap a la ciutat, tot establint-hi un cercle al voltant. Així doncs, el cinc de maig del 1809 Girona tornava a estar envoltada de tropes franceses. El pla del general Verdier (comandant general de les forces franceses) consistia en apoderar-se del castell de Montjuïc per tal d'utilitzar-lo com a pont per a poder atacar la ciutat posteriorment. A partir del dinou de juny, les avançades del castell van anar caient; primer la torre de Sant Lluís seguida de la Torre de Sant Narcís i finalment, la Torre de Sant Daniel. Davant d'aquest bon pronòstic de les tropes franceses, s'envia un missatge al general Mariano Àlvarez de Castro, responsable de la defensa de Girona, per tal de pactar les condicions de la rendició, el qual les rebutja. A causa d'un descuit, el vuit de juliol esclata la Torre de Sant Joan, una pèrdua molt important ja que aquesta assegurava la comunicació entre la ciutat i la fortalesa. Aprofitant l'aïllament causat al castell a causa de la destrucció de la torre, l'exèrcit francès comença a sotmetre la fortalesa, apoderant-se finalment d'un dels revellins. Guillem de Nash i Blas de Fournàs, responsables de la defensa del castell, decideixen abandonar-lo davant del sabotatge de la pólvora i l'artilleria que havien realitzat els napoleònics el deu d'agost; un dia més tard, l'onze, el castell de Montjuïc és lliurat a l'exèrcit francès. El dinou de setembre comença la segona onada d'atacs per part de l'exèrcit napoleònic, aquesta vegada més punyents. Tot i la gran onada ofensiva i simultània que va organitzar el general Verdier, les defenses de la ciutat gironina van rebutjar tots els cops¹⁷. Degut al rebuig de les tropes franceses per part dels habitants de la ciutat, aquest dia va ser batejat com el "Gran dia de Girona". Davant del fracàs del pla de Verdier, aquest va ser substituït per el general Augereau, el qual va enfortir el setge i va realitzar diversos atacs contra les muralles per tal de causar sensació d'intranquil·litat a la població.

Les condicions de la ciutat a principis de desembre eren insostenibles: mancaven tota mena de queviures, falta d'hospitals, cossos en descomposició, malalties, etc. Finalment Julià

¹⁷Els francesos van atacar simultàniament les bretxes obertes a les muralles, la Torre Gironella, la muralla de Santa Llúcia i el Portal de Sant Cristòfol. Al mateix dia a la tarda, tres columnes de soldats francesos sortien del castell de Montjuïc produint així tres atacs simultanis.

Bolíbar i la Junta Militar decideixen enviar un missatger al camp enemic per tal de pactar les condicions de la capitulació de la ciutat. L'onze de desembre les tropes gironines desfilaven davant l'exèrcit francès lliurant les armes i establint així el final del conflicte.

Degut a la ubicació de Girona, principal via per entrar a la Península, aquesta es va veure envoltada de conflictes bèl·lics durant tres segles (des del segle XVII al XIX), desencadenant així una successiva millora dels elements defensius de la ciutat. Aquestes millores van acabar desembocant amb la construcció del castell de Montjuïc el qual, com hem vist al llarg del capítol, es va convertir en l'objectiu principal per tal d'entrar a la ciutat reiteradament. En alguns casos, el castell va suportar l'esbotzada d'atacs i va suposar la diferència entre la capitulació de la ciutat i la victòria d'aquesta. En d'altres però, sobretot durant la Guerra del Francès i la Guerra de Successió, la capitulació del castell va suposar quasi de manera immediata la derrota de la ciutat, ja que el control d'aquest proporcionava un accés directe a la ciutat.

A partir del 1809, la ciutat gironina va esdevenir part de la corona francesa, arribant a la seva fi amb el Tractat de Valençay l'onze de desembre de 1813. Un dels vestigis que ens van deixar per exemple, va ser la construcció de la Torre Suchet al 1812. A partir de llavors el castell de Montjuïc va anar perdent rellevància, va passar a ser utilitzat puntualment per l'exèrcit per a realitzar-hi pràctiques de tir i estades de curt termini. Aquesta activitat puntual present al castell de Montjuïc es va perllongar fins a mitjans de la dècada del 1950, tal com mostra la fotografia realitzada el 1923¹⁸ i com ens comenta en Manel (39:08 – 39:28)¹⁹.

El barraquisme a Montjuïc

Entre els anys 1950 – 1970, Girona va viure una de les crisis d'habitatge més gran de la seva història; Una gran allau d'immigrants buscant feina es dirigien a la ciutat gironina. Aquest succés no és exclusiu d'aquesta ciutat, tot el territori espanyol va viure un canvi demogràfic molt important.

La situació econòmica, política i social d'Espanya després del 1939 era de penúria; La pèrdua de vides humanes a causa de la guerra, causant així la destrucció del teixit i la mà d'obra industrial, va causar un gran retrocés en la producció industrial i una deficient producció agrària, fent que els territoris més afectats anessin empobrint cada vegada més. Aquest fet, sumat al racionament que es va perllongar fins a finals del 1952 per tal d'assegurar

¹⁸ Annex: pàg. 6, fig. 2.

¹⁹ Escoltar la trobada amb la Rosario i en Manel. Pàg. 18.

l'accés als productes de primera necessitat, va provocar l'emigració de les regions menys industrialitzades (sobretot Andalusia i Extremadura, les quals principalment depenien del sector agrari) cap a zones més favorables. Entenent aquest fet, entre el 1951 i el 1970, més de quatre milions i mig de ciutadans espanyols van emigrar, una tercera part van decidir marxar a l'estranger mentre que, els dos terços restants, van emigrar a altres llocs d'Espanya²⁰.

Paral·lelament, hi havia d'altres regions espanyoles on es desenvolupava un ràpid procés d'industrialització, com van ser el País Basc i Catalunya, passant a ser així el centre neuràlgic de les famílies emigrants. Gradualment, l'afluència d'emigrants que anaven arribant a les grans ciutats va acabar desbordant les possibilitats d'oferir-los habitatges en condicions, provocant així la construcció de cases rudimentàries i precàries a les afores de les ciutats. Justament aquesta va ser la situació en què es va trobar Girona a principis dels anys 50. La ciutat gaudia d'una gran quantitat d'indústries, serveis, fàbriques, carreteres i projectes immobiliaris, de manera que la capacitat organitzativa d'aquestes requeria molts més treballadors. És paradoxal però veure com, mentre d'una banda les empreses oferien treball estable i més retribuït que en els seus llocs d'origen, d'altra banda no se'ls oferien accés a cap habitatge, deixant-los així a l'estacada i provocant el que després es convertirà en un problema de caire social: les barraques de Montjuïc.

Aprofitant la titularitat pública de determinats terrenys, les famílies s'anaven instal·lant al voltant del conjunt (en un primer terme) i finalment a l'interior, ocupant en últim terme tot el recinte de la construcció militar (la qual ja es trobava en ruïnes degut a la utilització d'aquest com a pedrera). Així doncs, el castell de Montjuïc va albergar un veritable poble de més de dos mil habitants en alguns moments.

S'ha de tenir present que les condicions de vida al castell eren molt dures, quasi insalubres: no hi havia aigua corrent ni electricitat, un luxe que tant sols es trobava a la ciutat. Per tal d'obtenir aigua, la població immigrant havia de pujar l'aigua a coll des del barri de Pedret, de Sant Pere o des de Sant Daniel; Qualsevol activitat diària suposava un gran esforç físic i mental. Actualment tenim la visió de la unió entre Montjuïc i Girona a causa de tota la urbanització existent, la qual ha acabat fent de nexa; En aquell moment però, la muntanya de Montjuïc estava "pelada", tant sols apareixia el castell al capdamunt²¹, creant així una segregació entre la població de la ciutat i els barraquistes. Fins el 1965, l'única aigua a l'abast dels emigrants (a no ser que anessin al riu) era la de la pluja, recollida moltes vegades a partir

²⁰LLORENTE, R. (2007):pàg. 9

²¹Annex: pàg. 6, fig. 3.

de canalons que desembocaven en alguna mena de recipient per tal d'emmagatzemar-la, tal com explica la Rosario (28:42 – 29:50²²). A partir del 1965, es va poder fer arribar l'aigua municipal al castell instal·lant-hi unes fonts i un safareig al mig de la plaça d'armes i un dipòsit d'aigua adossat a la muralla sud del qual es podien comprar vuit litres d'aigua al preu d'una pesseta²³. Tot i les dificultats diàries que havien de superar els barraquistes, amb el pas dels anys es va acabar desenvolupant una autèntica comunitat²⁴; A finals dels anys 60, s'hi va establir una botiga de queviures, alguns bars (com el bar de Quiñones, els del Manrique o la taverna de Justo) i, gràcies a l'ocupació de la Casa del Governador, anomenada "Caserón", aquests es varen constituir elements de referència per a la comunitat veïnal.

Tal era la població que s'anava instal·lant al castell que, al 1950, el doctor Carles de Bolós, sota el pseudònim "Gerión" al diari "Los Sitios de Gerona", reflexionava sobre la moralitat espiritual i moral dels habitants de Girona respecte els barraquistes²⁵. Aquest article va despertar la preocupació i la consciència d'alguns ciutadans gironins, posant així en debat el problema de l'escassetat i l'encariment de l'habitatge. D'altres ciutadans es qüestionaven el paper de l'Ajuntament davant d'aquesta crisi social; Girona disposava de molts habitatges buits, els quals no estaven obligats a llogar, mentre que centenars de famílies vivien en barraques que no tenien ni les condicions mínimes. "Gerión" també escriu sobre aquesta qüestió dos anys més tard²⁶. Aquesta preocupació envers la comunitat de Montjuïc (en aquell moment ja eren més de dos mil habitants) va anar en augment fins que el 1969, quan a la revista Presència, ja es parlava d'indiferència i d'oblit per part de l'Ajuntament²⁷.

Adquisició de la muntanya de Montjuïc

Tal com hem dit anteriorment, el castell de Montjuïc i els seus voltants eren de titularitat pública, corresponent al Ramo de Guerra. El Ple del tres de febrer de 1961, l'Ajuntament demanava la cessió gratuïta dels terrenys al Ministeri d'Hisenda²⁸. Com es veu al text, en aquesta no es fa cap mena de referència a la població que ja estava establerta a la fortificació, tot i que eren més de cent vuitanta vuit habitatges, quasi uns vuit-cents habitants. El cinc de gener del següent any, el Ramo de Guerra ofereix la possibilitat a l'Ajuntament de comprar els terrenys per valor de tres milions sis-cents mil pessetes. L'Ajuntament de Girona, davant d'aquesta negativa en tant a la cessió gratuïta dels terrenys i en front a la quantitat

²² Escoltar la trobada amb la Rosario i en Manel. Pàg. 18.

²³Annex: pàg. 7, fig. 4.

²⁴Annex: pàg. 7 - 8, fig. 5 i 6.

²⁵Annex: pàg. 27, text 1.

²⁶Annex: pàg. 28, text 2.

²⁷Annex: pàg. 29, text 3.

²⁸Annex: pàg. 30, text 4.

respectiva que en demanava l'Exèrcit, decideix no donar resposta a l'escrit. És necessari que, tres anys després, el general governador de la Plaça de Girona, el setze de juny de 1965 demanés que l'Ajuntament contesti l'escrit sobre l'adquisició dels terrenys. Així doncs finalment el nou de juliol del mateix any es posa per escrit el que ja es sabia: l'Ajuntament està interessat en els terrenys però no a través de la compra, sinó per cessió gratuïta, fent cas omís a la problemàtica social present en aquell moment²⁹.

Després de la negativa de l'Ajuntament, l'Exèrcit realitza una subhasta sobre els terrenys de la muntanya el vint-i-quatre d'abril de 1966. Ferran de Vilallonga, l'únic postor, es va adjudicar els terrenys per cinc milions dues-centes cinquanta mil pessetes, aprovant finalment la compra el quinze de juny del mateix any³⁰³¹. De la mateixa manera que no es va informar a la població de la ciutat gironina, als habitants de les barraques també se'ls va mantenir al marge. Anys més tard, Ramón Llorente explica que, fent càlculs entre els antics veïns que conformaven la comunitat de Montjuïc, haguessin pogut comprar els terrenys i quedar-se així la propietat del castell, convertint-se en propietaris i posteriorment, en promotors dels seus habitatges, per la quantitat de setze mil sis-centes pessetes per família (LLORENTE, R. (2007): pàg. 35).

Tot i la contradicció que suposava l'adjudicació dels terrenys a un particular davant el projecte inicial de l'Ajuntament (el qual era fer de la muntanya un autèntic parc per a la ciutat), aquest va facilitar tots els tràmits per tal de portar a terme els projectes immobiliaris proposats per Vilallonga. Així doncs, el 1967 s'aprova el Pla Parcial de Montjuïc i s'hi comencen a construir una urbanització de xalets per a la classe mitjana – alta; Cal recordar que al mateix any es comptabilitzen tres-centes quinze barraques al castell, uns dos mil deu habitants. L'Ajuntament, que no havia desistit amb la idea d'aconseguir el castell en propietat, va fixar unes obligacions de cares al promotor³². Com a conseqüència lògica, el promotor havia de construir habitatges de renda limitada per als ocupants de les barraques del castell.

²⁹Annex: pàg. 30, text 5.

³⁰Aquesta subhasta va ser realment problemàtica, ja que no es va informar als ciutadans de que es realitzava. La revista Presència, el juliol de 1966, deia: "Hace escasas semanas, el Ministerio del Ejército puso a subasta los terrenos que hasta el presente constituían el perímetro del llamado Castillo de Montjuich, cuyas murallas dominan la ciudad de Gerona. Casi nadie se dio cuenta de tal subasta, hasta que nos enteramos de pura casualidad." LLORENTE, R. (2007): pàg. 36 – 37.

³¹Annex: pàg. 31, text 6.

³²El promotor cederá al Ayuntamiento las murallas del Castillo de Montjuic, debidamente adecentadas e iluminadas. LLORENTE, R. (2007): 36.

Finalment el vint-i-quatre de desembre del 1971 desapareix l'última barraca de Montjuïc³³, l'any següent, ja comença la venda de les primeres parcel·les. El 1984, després de reubicar tots els barraquistes, l'Ajuntament de Girona aconsegueix en propietat el castell de Montjuïc³⁴.

S'ha de tenir present que per a real·lotjar als barraquistes es va utilitzar una política d'edificació als voltants de Girona, com eren Vila-roja, el Grup de Sant Daniel, Germans Sàbat o Pont-Major, un fet que no va contribuir gens a la necessària integració social d'aquelles famílies.

Cas Real

Amb la finalitat d'exemplificar com n'eren de precàries les condicions de vida dels barraquistes, hem considerat oportuna la redacció d'aquest apartat on, amb les seves pròpies paraules, la Rosario i en Manel explicaran com era el dia a dia d'aquells emigrants que van viure a Montjuïc.

Per tal de fer un bon seguiment d'aquest capítol, recomanem tenir preparat l'enllaç corresponent amb la gravació de la trobada (https://www.youtube.com/watch?v=-4T8AD5b_kk&feature=youtu.be). Cal recordar que aquesta no és una entrevista; Amb l'objectiu de que els protagonistes d'aquesta xerrada es trobessin més còmodes i d'aquesta manera no veure's forçats a contestar alguna pregunta en concret (de les quals, al tractar-se d'un tema delicat, alguna podria haver-los ofès), es van preparar un parell de preguntes específiques. Conseqüentment, el matrimoni protagonista d'aquesta trobada va contestar i explicar lliurement el que van considerar oportú que, com ja veuran, es molt.

La Rosario QuiñonesFernandez (nascuda l'any 1948) i en Manel Jimenez Cruz (nascut l'any 1943), actualment residents de la Font de la Pólvora, formen part de la primera comunitat de veïns de Montjuïc, els barraquistes.

En Manel, arribat des de Còrdova l'any 1955, es va establir a Montjuïc juntament amb els seus germans i el seu pare a causa de les precàries condicions laborals presents a Andalusia aquells anys. En tant a la construcció i ubicació de la seva barraca, ens explica com la seva

³³Annex: pàg. 8, fig. 7.

³⁴Annex: pàg. 9, fig.8.

germana i la mare van comprar una d'aquestes; Així doncs, quan la família d'en Manel s'estableix a Montjuïc, ja hi havia una gran quantitat de barraques (4:01 – 5:10)³⁵.

La Rosario, vinguda des de Jaen l'any 1964, es va establir a Montjuïc acompanyada de tot el conjunt familiar. La barraca on es van establir, construïda per el seu pare, es trobava sota les dependències de la cortina sud. Amb gran il·lusió explica com el seu pare, de la mateixa manera que la resta de la població de barraquistes, s'espavilaven per aconseguir els materials i com se les enginyaven per aconseguir aigua (7:32 – 9:35)³⁶.

La vida a les barraques no era senzilla; S'havia de treballar, no només al lloc corresponent (com eren en gran mesura les fàbriques i les canteres), sinó per a la millora diària de la barraca, les millores del camí d'accés al castell, la recollida d'aigua, etc. En Manel ens explica el que va constituir el seu dia a dia durant uns set anys, quan ell tant sols en tenia onze (1:10 – 3:22).

Diuen que la necessitat fa sorgir la imaginació i, en el cas de la Rosario, aquesta es va despertar de manera enginyosa amb l'arribada de l'estiu i la necessitat de disposar d'aigua freda, encara que suposés un gran esforç físic (20:08 – 21:00). De la mateixa manera, també ens explica sistemes precaris però funcionals per tal d'emmagatzemar l'aigua disponible del safareig i poder disposar d'aquesta sense necessitat d'esperar-la, ja que l'Ajuntament controlava les hores d'aigua dels residents de Montjuïc (28:42 – 29:50). També eren enginyoses les formes d'entreteniment disponibles al castell. En Manel ens explica com, per passar l'estona i a més, fer una mica de diners, anava a buscar les bales buides de plom que deixaven els soldats quan anaven a fer pràctiques de tir (39:08 – 39:28); La Rosario en canvi ens explica com, ja de més grans, buscaven l'entreteniment a través de la televisió que havien comprat les missioneres o gràcies a l'acordió d'un veí (33:14 -34:22).

Tot i que les condicions de vida per als barraquistes eren d'allò més precàries, era un factor comú que els unia, engendrant així un gran sentiment de comunitat. Moltes són les ocasions en que aquest sentiment es fa present; la Rosario explica com les veïnes, en el moment del seu casament, van emplenar-li el carrer de flors (11:30 – 11:42) o, d'altra banda, com l'arribada incessant d'emigrants promovia la constant construcció de barraques, la qual s'havia de realitzar al vespre, i com tota la comunitat ajudava a la seva construcció amb els materials disponibles (18:55 – 20:07). És en els casos de necessitat quan es demostra la

³⁵Al vídeo es fa referència a un *túnel*; Es refereixen a les dependències que es van excavar i obrir a la part inferior del revellí ubicat a l'est. (Annex: Pàg. 9, fig. 9).

³⁶Les teules a les quals fa referència la Rosario són encara visibles actualment. (Annex: pàg. 10, fig. 10).

germanor present al castell, com quan la Rosario es va posar de part i, gràcies al propietari de queviures (el qual disposava d'un 600) va poder arribar a temps a l'hospital (21:02 – 22:13 / 30:06 – 30:46).

És d'allò més interessant veure com les notícies publicades a *Los Sitios de Gerona* referents a la problemàtica de la subhasta dels terrenys de la muntanya de Montjuïc o en tant a la reubicació dels barraquistes pren forma a mesura que el matrimoni, a propòsit d'una pregunta explícita, explica el seu punt de vista (15:20 – 16:22).

Finalment, la Rosario i en Manel van vendre la seva barraca (les quals, depenent del tamany i com estaven fetes, Vilallonga les comprava pel preu d'entre cinc mil i nou mil pessetes), van comprar el terreny a la Font de la Pòlvora i, gràcies al fet de que en Manel havia treballat de paleta, les estones lliures les passaven construint la seva actual casa.

Estat i ús actual

Estat

La topografia del castell de Montjuïc actualment és molt irregular³⁷ degut a la deixadesa que ha sofert a causa de la inacció de l'Ajuntament de Girona. Encara que va ser declarat BCIN³⁸ en època franquista i passant així a formar part del Catàleg de patrimoni històric-artístic de l'Ajuntament de Girona aquest, tot i reconèixer a la pròpia fitxa tècnica que l'estat de conservació és dolent³⁹, no ha realitzat cap intervenció per tal de millorar-ne la conservació; l'únic element restaurat és la meitat esquerra de la Casa del Governador⁴⁰, actualment utilitzada com a espai per a l'Associació Amics del Castell de Montjuïc.

El conjunt actualment no té altres camins que els mateixos que ha anat creant la població al recórrer la fortificació, formats per males herbes i trossos de pedra, de manera que manca de camins definits i segurs. També per a temes de seguretat, l'Ajuntament hauria d'instal·lar baranes als perímetres alts de la fortificació dels fossats per exemple, dels quals tant sols un té barana⁴¹.

Com hem comentat anteriorment, la fortificació es troba actualment envoltada d'una zona urbana residencial de classe mitja – alta acompanyada d'una gran vegetació, un fet que provoca que la fortificació quedi amagada a la vista⁴². A més, la vegetació és tant densa que s'ha acabat apoderant de l'arquitectura: els arbres, els arbustos, les plantes i les herbes han crescut fins a recobrir-ne els murs⁴³.

³⁷El nivell de terra de la part nord del castell és molt superior a la part sud, de manera que es crea una pendent al llarg de tot el recinte.

³⁸ Les fortaleses del conjunt espanyol gaudeixen d'una llei decret concreta, anomenada "Decreto de 22 de abril de 1949 sobre protección de los castillos españoles". Annex: pàg. 36, text,7.

³⁹Annex: pàg.37, text 8.

⁴⁰Annex: pàg. 10, fig. 11.

⁴¹Annex: pàg. 11, fig. 12 i 13.

⁴²Annex: pàg. 12, fig. 14.

⁴³Annex: pàg. 12, fig. 15.

Els elements arquitectònics que conformen la fortificació també han sofert greus danys. Els baluards conserven el seu perímetre, tot i que s'ha perdut l'alçada dels murs de la plataforma. El baluard orientat al sud-oest (L) és l'únic dels quatre que s'ha buidat de terra, permetent així l'accés per a veure l'estructura interna. Actualment en el baluard nord-oest (I), a causa d'una obertura a la part superior, s'han instal·lat unes barres de ferro per tal d'evitar alguna caiguda. Com dèiem anteriorment, la gran quantitat dels murs que conformen el perímetre han quedat tapats per la vegetació. El mur que conforma la part sud del castell, al ser un dels més alts que es conserva sense vegetació, es feia servir per a practicar l'escalada. Actualment però, aquest ús està prohibit a causa del perill d'enrunament. Les cortines sud i est (A, D) són les que es

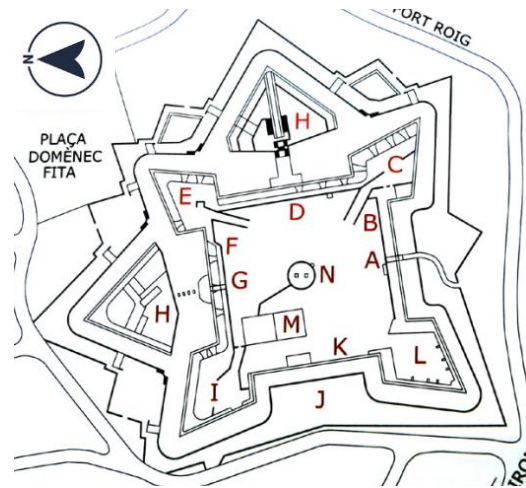

Figura 1: Plànol del castell de Montjuïc. Dibuix de Jordi Pericot. Font: www.pedresdegirona.com

conserven millor, permetent-nos així apreciar les grans dependències cobertes que donaven a la plaça d'armes. Aquestes també serveixen però per a connectar els corresponents baluards. A causa d'una ensorrada, la cortina oest (K) és la pitjor conservada. Es podria dir que el fossat és la part que es conserva millor, ja que es pot passejar fàcilment per tot el lateral est; la part de l'oest, de la qual no se'n conserva res, ha quedat delimitada per una carretera. En tant als revellins (H), el revellí est és el que conserva millor la seva estructura amb una edificació triangular a l'interior; el que està orientat cap a nord costa de distingir entre la forta vegetació, el seu accés a més tant sols es pot realitzar per un accés enderrocat. De la porta principal (A) no conservem el pont llevadís, però si que ens han quedat testimonis físics d'aquest: a les parets que conformen la porta podem veure-hi els talls a la pedra⁴⁴ que formaven part del sistema de politges que s'utilitzava per a pujar i baixar la plataforma. A la majoria dels murs que conformen el castell de Montjuïc, es poden observar restes de les barraques edificades per els immigrants vinguts majoritàriament d'Andalusia i Extremadura entre els anys 1950 – 1970⁴⁵.

Tot i que el castell va ser bombardejat per el General Prim el 1843⁴⁶, l'aspecte actual no és degut a aquesta causa. El castell apareix documentat gràficament el 1877, on encara es

⁴⁴Annex: pàg. 13, fig. 16 i 17.

⁴⁵Annex: pàg. 13, fig. 18.

⁴⁶Després del 9 d'Octubre, quan Prim intenta prendre el castell de Sant Ferran (Figueres) però és rebutjat, es dirigeix cap a Girona amb una guarnició de més de 2900 homes. És segurament en aquest

pot veure la totalitat de les voltes amb les seves parets corresponents i tant sols una bretxa a la cortina nord⁴⁷. El 1911 però, Valentí Fargnoli realitza una foto idèntica des del mateix lloc on es va realitzar la del 1877. En aquesta podem veure com el castell ha sofert un gran saqueig de material (deixant les voltes de la cortina est al descobert) hi ha estat utilitzat com a pedrera⁴⁸.

Ús Actual

Anualment el castell de Montjuïc és el centre neuràlgic de varies activitats, sobretot organitzades per tres associacions en concret: l'Associació de Veïns de Montjuïc, l'Associació Amics del Castell de Montjuïc i els Grups de Recreacions Històriques.

L'Associació de Veïns de Montjuïc, formada actualment per més de quatre-centes unitats familiars (uns mil dos-cents socis), vetlla “per la bona convivència [...] i per fer pressió i tenir més força a l'hora de reclamar a l'Ajuntament que mantingui el nostre barri o que s'hi posin més serveis”⁴⁹. L'Associació realitza una gran quantitat d'activitats organitzades a partir de la cooperació entre els diferents grups de treball⁵⁰ i de caires ben variats: activitats culturals, festives, cursos i tallers d'esport, etc. Tot i les males condicions en les que es troba el castell, l'organització continua realitzant-hi activitats per tal de mostrar a l'Ajuntament la funcionalitat de la fortificació. “[...] és per això que un dels pilars d'aquesta junta actual és lluitar per aconseguir aquest espai, ampliant el local actual i desencallant la rehabilitació del castell [...]”⁵¹. El dia de la Festa Major del barri, el 12 de setembre, es realitza una gran festivitat a la Plaça Domènec Fita⁵² (situada a la part est del castell), al local social i a l'interior de la fortificació.

L'Associació Amics del Castell de Montjuïc, fundada l'any 2005 i constituïda com Associació el 2007⁵³, està formada per més de tres-cents socis i vetlla per a conservar la memòria històrica del fenomen migratori dels anys 1950 – 1970. Gràcies a una trobada d'aquells infants que havien crescut junts al castell, sorgeix la idea d'un retrobament no només d'antics alumnes, sinó de tota la població que havia residit a Montjuïc; una idea que es plasma

moment quan, durant les revoltes de la Junta Central i el que es va anomenar la Jamància, quan el General Prim decideix bombardejar la ciutat i fer esclatar així la Torre Suchet.

⁴⁷Annex: pàg. 14, fig. 19.

⁴⁸Annex: pàg. 6, fig. 3.

⁴⁹www.barridemontjuic.cat

⁵⁰A saber: Vialitat, Festes, Activitats, Joventut, Gent Gran i Comunicació.

⁵¹www.barridemontjuic.cat

⁵² La plaça Domènec Fita, inaugurada el vint-i-tres d'octubre de 2009, està dedicada i conté una de les obres de l'artista Domènec Fita (1927), veí del barri de Montjuïc.

⁵³Annex: pàg. 38, text. 9

definitivament el 2005⁵⁴. Aquest any, fa catorze anys de la primera trobada al castell de Montjuïc, la qual neix amb la voluntat “de mantenir ponts de contacte amb els pobles d’origen de tota la gent que havia vingut a Montjuïc” (MIR, M. (2011): pàg. 8). Recordem que, durant un breu període, la fortalesa va albergar més de dos mil habitants simultàniament. S’ha de tenir present que no tots aquells que van viure a Montjuïc n’han volgut formar part; tal i com explica Ramón Llorente:

“Dir que vivien a Montjuïc era gairebé com acusar-se d’alguna cosa dolenta, quan en realitat a la part vella de Girona, des de tot el barri de la Barca fins als voltants de la catedral, molta gent rellogada vivia en condicions molt més insalubres que les persones que vivíem a les barraques de Montjuïc. Però, amb tot, dir que vivies a Girona era un honor i dir que vivies al castell de Montjuïc era com un estigma.” (LLORENTE, R. (2007): pàg. 9)

Els grups de recreacions històriques de Girona es desmarquen de la resta d’associacions esmentades; no vetllen per la funcionalitat d’un barri en particular ni reivindiquen cap entitat. Les associacions realitzen recreacions històriques, concretament recreen la Guerra de Successió Espanyola amb el regiment de Sant Narcís i la Guerra del Francès amb el primer terç de Miquelets de Girona i la companyia de dones de Santa Bàrbara⁵⁵. Anualment realitzen recreacions històriques ubicades no tant sols al castell (tot i que aquest és el gran centre d’interès) sinó que també se’ls pot veure al Parc de les Ribes del Ter, a la plaça de la Catedral de Girona o en escenaris concrets del barri vell. El 2015 per exemple, l’Associació de Miquelets de Girona va realitzar la trobada que portava per títol “Girona Resisteix!”, el qual s’anunciava de la següent manera: “Reviu la Història e la Guerra de Successió a la ciutat de Girona i dels seus setges reixits i fracassats amb 80 recreadors històrics⁵⁶”⁵⁷. L’Associació de Miquelets a més, vetlla per a què es conservi la memòria i la importància del castell de Montjuïc, és per aquest motiu que, durant les Fires de Sant Narcís de Girona l’any 2015, proposaven una activitat de caire familiar i d’una hora de duració per tal de conèixer la història del castell.

Degut a l’estat d’abandonament que pateix el castell de Montjuïc, tot i està en constant procés d’activació amb propostes de gran potencial i de caires ben diferents, no acaba d’encaixar en una unitat de gestió i valorització de l’espai.

⁵⁴Annex: pàg. 14, fig. 20 i 21.

⁵⁵Annex: pàg. 15, fig. 22.

⁵⁶Facebook Associació Miquelets de Girona.

⁵⁷Annex:pàg. 15, fig. 23.

Proposta Actual

Des del 2013, degut a l'estat de conservació i degradació en què es troba el castell de Montjuïc, aquest ha anat despertant consciències ciutadanes que han demanat la seva millora. El mateix 2013 el grup polític de la CUP, va posar-se al capdavant d'aquesta crida ciutadana portant aquest debat al Ple Municipal. Finalment, l'Ajuntament de Girona aprovava la realització d'un pla d'usos sobre el castell de Montjuïc, un pla que no va acabar de definir un ús per a la fortalesa. La regidoria d'Urbanisme el gener del 2014, presidida per Carles Ribas, enllestí un estudi sobre la rehabilitació del conjunt. Aquest estudi va servir per obrir un debat en el sí de l'Ajuntament sobre quins poden ser (o han de ser) els usos de la fortificació.

Tot i que el debat sobre els usos del castell de Montjuïc ja es trobava dins l'Ajuntament de Girona, quatre anys més tard, el març del 2018, ERC-MES encara demanava que es desencallés el pla d'usos per a la fortificació⁵⁸. El setembre del mateix any, el *Diari de Girona* informava als seus lectors que el castell de Montjuïc tindria un espai d'estada i s'hi consolidarien certs camins. Finalment el divuit de gener d'aquest any, Marta Madrenes (alcaldessa de Girona), Eva Palau (regidora d'Igualtat, Drets Socials i Habitatge) i Narcís Sastre (regidor de Paisatge i Hàbitat Urbà) presentaven el projecte de renaturalització del castell de Montjuïc⁵⁹, acompanyats per l'arquitecte encarregat del projecte, Olga Felip.

Olga Felip, nascuda a Girona el 1980, llicenciada per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona el 2005. Amb la creació del seu propi estudi d'arquitectura amb Josep Camps el 2006, anomenat *Arquitectura Camps Felip*, comença a desenvolupar els seus projectes més ambiciosos que l'acabaran conduint a una gran quantitat de premis: el 2010 i el 2013 guanyen el premi *Young Architect of the Year Award*, el 2013 es reconeguda com l'Arquitecte emergent de l'any i, el 2015 guanya el premi *Fundación Princesa de Girona Artes y Letras*.

Els constants intents per aconseguir llegir el projecte aprovat per l'Ajuntament han estat en va, de manera que la informació present en aquest capítol l'extraiem a través de la lectura i l'anàlisi de les diverses notícies publicades.

El projecte es basa en l'adequació dels camins d'accés, el condicionament de la zona de la cisterna amb la construcció d'un escenari a l'aire lliure al pati d'armes i actuacions al

⁵⁸Annex: pàg. 38, text, 10.

⁵⁹Annex: pàg. 39 – 40, text, 11 – 14.

fossat. Els elements patrimonials del conjunt, com són els murs de les muralles o els baluards, s'estabilitzaran i es restauraran ja que, al ser catalogades com a BCIN, no s'hi pot realitzar cap altre operació. En un intent de connectar el Barri Vell amb el barri de Montjuïc, s'acotarà un recorregut que connectarà la zona verda situada al nord-est del castell amb la porta principal d'aquest, ubicada al sud, definint així un itinerari a l'entorn de la fortalesa. D'aquesta manera el fossat es planteja com l'àrea de benvinguda per a l'espai principal, el pati d'armes. En aquest, de més de sis mil metres quadrats, s'hi construirà un escenari a l'aire lliure a la zona superior de l'actual cisterna, d'uns dos-cents quaranta metres quadrats, per tal de poder-hi desenvolupar activitats i esdeveniments diversos, convertint-se així en un nou espai públic per al barri, en un punt cultural i d'estada a l'aire lliure⁶⁰. Amb la construcció d'aquest escenari es plasma la voluntat de convertir el castell de Montjuïc en un punt cultural, portant-s'hi a terme activitats de caires diversos i, esporàdicament, concerts i actuacions de format reduït.

Tal com anuncia el comunicat de l'Ajuntament: El projecte vol conservar l'atmosfera natural actual del castell, que forma part de la història, la cultura i el passat de la ciutat, però fer-lo més amable i fomentar els seus usos (AJUNTAMENT DE GIRONA, 18/01/2019: línia 12 - 13). D'aquesta manera es pretén preservar al màxim la vegetació existent i crear una zona de nova plantació de dos mil dos-cents vint-i-dos metres quadrats; Gràcies a la vegetació es crearan diverses alçades que definiran i transformaran l'espai per tal de definir-hi diferents usos i atmosferes, adaptant-se aquestes a les diverses necessitats segons l'època de l'any. Així doncs, aquest augment incontrolat de vegetació produït a causa de la deixadesa i la despreocupació de l'organisme corresponent en tant a la seva conservació, s'ha convertit en part natural de la història del castell des del punt de vista de l'Ajuntament. És necessari tenir present la problemàtica existent en tant a la presència de vegetació en elements patrimonials. Les dues tendències més generalitzades són: una de caire més conservacionista i proteccionista, la qual opina que el patrimoni ha de presentar-se de forma més respectuosa amb l'estructura original i amb una conservació adequada, de manera que les inclemències del pas del temps són estrictament controlades; L'altre tendència s'inclina més cap a una visió romàntica del patrimoni en el qual la vegetació forma part indispensable de l'element patrimonialitzat. Aquesta última però, acaba posant en risc l'estabilitat i la conservació del monument degut a les arrels causades per la mateixa vegetació.

⁶⁰Annex: pàg. 16, fig. 24.

Per tal de que l'espai pugui ser utilitzat tant en horari diürn com en nocturn, s'instal·larà enllumenat públic als punts d'accés del castell (porta sud i entrada nord-est), als camins que es consolidaran, al pati d'armes i a l'escenari.

El projecte neix amb la idea de: Crear un nou espai públic per al barri, que sigui alhora un punt cultural i d'estada a l'aire lliure i que sigui respectuós i integrat amb l'entorn (AJUNTAMENT DE GIRONA, 18/01/2019: línia 9 – 11); tot i això, l'únic espai del qual podran disposar els veïns del barri de Montjuïc serà l'escenari (tot i que des de fa anys, l'Associació de Veïns de Montjuïc, demana la rehabilitació de la part dreta de la Casa del Governador per tal d'establir-hi un centre social, ja que no disposen d'un propi, o compartir la part restaurada actual amb l'Associació Amics del Castell de Montjuïc).

Tal com anunciava el *Diari de Girona* el dinou de gener, el pressupost total del projecte és de cent nou mil nou-cents seixanta set amb noranta set euros amb l'IVA exclòs amb la previsió de que les obres estiguin acabes passat l'estiu.

Al no poder accedir a la lectura del projecte aprovat ens veiem incapaços de definir quins seran aquests usos aplicables al castell de Montjuïc dels quals parla l'Ajuntament ja que, l'únic ús directe del qual es fa referència és de caire econòmic. L'alcaldeessa de Girona, Marta Madrenas, durant la presentació del projecte davant dels veïns del barri va afirmar que:

“Amb aquest projecte comencem a actuar en el castell de Montjuïc amb un doble objectiu: fer-lo més accessible a la ciutadania i posar en valor un patrimoni imprescindible per explicar la història de la ciutat”. (AJUNTAMENT DE GIRONA, 18/01/2019: línia: 36 – 37)

És veritat que, gràcies a la consolidació de camins i sobretot a l'enllumenat públic, la fortalesa de Montjuïc passarà a mostrar-se molt més accessible de cares als visitants, sobretot aquells que pateixen d'alguna falta de mobilitat. Sense la instal·lació de cap plafó, panell o tòtem explicatiu però, els visitants de Montjuïc tant sols veuran les restes d'un castell que, a causa de la vegetació (la qual anirà a més), no seran capaços d'imaginar la totalitat de la fortalesa, endevinar quina ha estat la seva funció ni la importància d'aquesta per a la ciutat.

És necessari recordar que el projecte aprovat es presenta en forma de reneutralització, no com un pla d'usos per a la fortalesa. És per això que veiem la necessitat de crear un pla d'usos que sigui beneficiari per a tots els ciutadans, que expliqui de forma clara, concisa i senzilla els moments més importants de la fortalesa en tant a element defensiu i la crisi social posterior amb l'arribada dels emigrants i que, a més, els atorgui el reconeixement merescut.

Projecte Vora

L'espai monumental del castell de Montjuïc i la seva renaturalització s'inscriuen en el Projecte Vora. Aquest, dissenyat pel consistori, el paisatgista Martí Franch i la Federació d'Associacions de Veïns de Girona, proposa multiplicar els vuit parcs urbans existents a Girona. A través de la creació d'una infraestructura verda d'unes sis-centes hectàrees que connectaran els diferents parcs urbans, la ciutadania tindrà la oportunitat d'apropar-se a la naturalesa i posar-la en valor, al mateix temps que es van descobrint elements patrimonials d'importància.

Segona Part.
Pla d'ús per al Castell de Montjuïc

El Patrimoni: Valor i Ús

El concepte de patrimoni arquitectònic ha evolucionat al llarg dels anys. En un inici i fins a meitats del segle XX, tant sols els monuments històrics complien els requisits per a formar part d'aquesta catalogació. No és fins a partir dels anys 60 quan es comença a tenir en consideració aquelles "arquitectures populars", formes d'edificació cultes o populars, urbanes o rurals, produint així una extensió del concepte de patrimoni i una ampliació del marc cronològic. Entenent aquesta idea com a base el castell de Montjuïc és considerat un monument, una construcció que s'ha de protegir per la seva singularitat. És necessari canviar aquest punt de vista; Certament el castell s'ha de conservar per la seva importància, sobretot durant els episodis bèl·lics, però s'han de tenir en compte molts d'altres ítems que el fan encara més rellevant i que, malauradament, actualment no se li atorguen.

Si es parteix de la idea que el patrimoni històric són tots aquells béns materials i immaterials sobre els que la població s'hi contempla per a què s'hi reconeixin i on els ciutadans busquen resoldre certes inquietuds (socials, intel·lectuals, etc), el castell de Montjuïc no formaria part d'aquest patrimoni històric; Actualment la fortalesa tant sols té un sentit, el d'existència. Degut a la falta d'informació, conservació i manteniment del monument, el castell de Montjuïc no compleix cap de les finalitats anteriors.

El patrimoni és tot allò que ens arriba dels avantpassats i que s'intenta protegir, estudiar i conservar com un bé cultural. Necessàriament ha de participar en la definició de la identitat d'un territori, ja que és capaç d'explicar quines relacions hi ha entre l'entorn i les persones. En el castell de Montjuïc però, s'ha esborrat una part de la història de manera voluntària, un gran error que es produeix, malauradament massa sovint, en situacions on s'ha considerat més fàcil obviar i eliminar temes de caire social que no es van saber resoldre de la millor manera que no pas entonar un *mea culpa*, explicar correctament els fets ocorreguts i atorgar així reconeixement a les persones afectades. No tant sols ens referim al cas de Montjuïc a causa del barraquisme (tot i que és dels més rellevants), la platja d'Argelers per exemple, és un altre cas paradigmàtic on el desenvolupament i l'explotació a nivell econòmic ha passat per damunt de la importància històrica, o el cas de la destrucció parcial de la ciutadella de Roses, la qual va ser suprimida per a poder urbanitzar el territori. Per sort, el desenvolupament econòmic no ha estat una problemàtica per al castell com a monument, tot i que ha canviat totalment el conjunt de la fortificació a causa del desenvolupament urbanístic.

És del tot necessari explicar la història de forma clara i entenedora, intentant no realitzar discursos partidistes; Si entenem que el patrimoni és un servei públic, cal entendre'l com a tal i no intentar inclinar la balança cap a una opinió en concret, s'ha d'exposar tota la informació possible (des de tots els punts de vista) d'una manera clara i senzilla. El patrimoni ha de ser capaç de fer reflexionar a la població, ha d'atorgar-los d'herència històrica i, a través dels discursos plasmats, intentar reconduir la situació passada a una d'actual; Establir ponts de connexió entre el passat i el present serà allò que farà millorar la situació social actual.

Són molts els usos que han de formar part del patrimoni històric: ús identitari, simbòlic, educatiu, didàctic, social, a més de fomentar de manera saludable per a la població un desenvolupament econòmic, de comerç i turístic.

Si entenem el patrimoni com a eina de diàleg i pont entre cultures, en el castell de Montjuïc s'han de desenvolupar els usos identitaris i simbòlics. Són molts els ciutadans que ja han establert un vincle identitari amb el castell; Associacions com Amics del Castell de Montjuïc o l'Associació dels Veïns de Montjuïc porten per emblema una referència directa al castell, mostrant així la vinculació d'aquestes associacions a la fortalesa⁶¹. L'Associació Amics del Castell de Montjuïc (A.A.C.M.) és perfecte per explicar el valor simbòlic que han atorgat a la fortalesa, a més d'un sentiment identitari claríssim.

“Por valor simbólico entendemos la consideración en que se tienen los objetos del pasado en tanto que son vehículos de alguna forma de relación entre la persona o personas que los produjeron o los utilizaron y sus actuales receptores. En este sentido, los objetos actúan como presencias sustitutivas y hacen de nexo entre personas separadas por el tiempo, por lo que son testimonio de ideas, hechos y situaciones del pasado”. (BALLART, J. (1997))

Encara que la destrucció del que constituïa el primer barri de Montjuïc va ser total, les fotografies existents, els records de les barraques presents als murs de la fortificació i les experiències viscudes i narrades als fills, han encoratjat als hereus dels emigrants a la necessària reivindicació de l'espai. Des de fa anys, es celebren trobades anuals on els antics propietaris i les seves famílies recorden el seu pas per la fortalesa, enyorant així alguna prova tangible del seu pas per el castell. Si entenem el patrimoni i tot el seu entorn com a representació de la diversitat, aquest té un paper realment important alhora d'expressar les diferències i les diversitats d'un col·lectiu, un poble o un mateix individu. Aquestes diferències eren clarament il·lustratives en el cas del castell on al capdamunt de la muntanya i aïllats del

⁶¹Annex: pàg. 16, fig. 25 i 26.

desenvolupament de la ciutat hi trobàvem els barraquistes, els quals vivien una realitat totalment diferent a la que estava present a la ciutat.

Per a l'Associació de Veïns de Montjuïc, l'ús que li atorguen al castell és més de caire identitari que simbòlic. El patrimoni ha de ser utilitzat per a la ciutadania, ha de ser entès i ha d'esdevenir eina de diàleg i reciprocitat entre el monument i la població. És d'allò més comú que la població que viu als voltants d'un element patrimonialitzat acabi prenent-ho com a seu, com és el cas dels Veïns de Montjuïc. Aquests, els quals han crescut al voltant del castell, han acabat atorgant a la fortalesa un ús identitari, s'identifiquen amb el monument i en demanen la seva conservació.

Són freqüents les disputes entre diverses entitats, associacions o personalitats, en elements patrimonials que disposen d'un o varis usos identitaris i simbòlics. En aquest cas però, tal com afirma Ramón Llorente, portaveu de l'Associació Amics del Castell de Montjuïc: No som aquí per a crear barreres, sinó per fer-les caure (MIR, M (2011): pàg. 38). Amb la voluntat d'unir el sentiment identitari i simbòlic de les dues associacions respecte el castell, per la Festa Major del barri de Montjuïc realitzada el vint-i-set d'agost de l'any passat, el Pregó que es va realitzar va ser a càrrec de l'Associació Amics del Castell de Montjuïc, establint així ponts de contacte i respecte entre les dues entitats.

Pel que fa al patrimoni com a eina didàctica, és indispensable entendre que aquest realitza un doble ús sobre l'educació: el pròpi benefici que aporta a la formació dels estudiants i el benefici que aporta al patrimoni per a que aquest es tracti a les aules; És necessari que els futurs estudiants reconeixin el patrimoni com a seu i s'hi reflecteixin. Són moltes les tècniques aplicables en tant al valor didàctic dels elements patrimonialitzats: podem ensenyar **sobre** el patrimoni (parlar d'estils, de tècniques de l'època, característiques, etc), es pot educar **a través del** patrimoni (es poden desenvolupar competències com la percepció, l'expressió, l'actitud, etc) o podem educar **per el** patrimoni i ensenyar com aquest pot servir per a la docència aprenent valors com el respecte a la diversitat, el coneixement de l'altre, el respecte per a les coses comunes (ja siguin pròpies o alienes), etc.

És d'entendre que amb les condicions actuals en les quals es troba la fortalesa, el fet d'organitzar activitats amb criatures (sobretot les més petites) és perillós. El castell s'ha de fer molt més accessible gràcies a la rehabilitació de certes parts que actualment constitueixen un perill, com és l'altura dels murs respecte el fossat o la dubtosa estabilitat de certs elements defensius, com són algunes parts dels murs exteriors.

Com veiem, són molts els usos que es poden atorgar a un element patrimonialitzat. Aquests mateixos són els que faran possible la conservació, l'estudi, l'ús i la incidència social que finalment acabarà causant el patrimoni en una societat determinada.

Presentació de la proposta

La proposta pretén donar a conèixer d'una manera molt més àmplia que l'actual (la qual és nul·la, ja que actualment el castell de Montjuïc no té, ni tindrà, cap plafó explicatiu) el castell i les seves etapes. D'aquesta manera i com es veurà al llarg de l'explicació, la persona que recorri la fortalesa podrà entendre i saber quins van ser els motius que van impulsar la seva construcció, els elements de defensa que la conformen, els episodis bèl·lics més rellevants, el perquè i com es van instal·lar les barraques al castell i entendre la seva degradació i el seu estat actual.

L'elaboració dels plafons informatius que s'aniran presentant al llarg d'aquest capítol s'han realitzat amb la consciència de que no es proposa un recorregut establert, el visitant podrà entendre la informació sense necessitat d'haver llegit l'anterior i, si és del seu interès, podrà veure on es troben els altres, ja que cada panell consta d'un mapa amb la localització de la persona i la dels altres plafons. D'aquesta manera cada visitant farà la seva pròpia ruta sense necessitat de seguir un recorregut marcat. En tant a la situació dels plafons proposats, s'ha intentat aprofitar els camins que es consolidaran per a la realització del projecte de l'Olga Felip; És veritat però que, en alguns casos, la situació dels plafons va acompanyada obligatòriament de la consolidació d'alguns camins nous, ja que l'estat actual per accedir a certes ubicacions de la fortalesa és veritablement difícil.

Gràcies a les noves tecnologies i l'ajuda d'un tècnic, hem recreat en 3D com quedarien els plafons una vegada muntats és a dir, amb la fusta i el material corresponent, i com s'integrarien aquests al camp visual de l'espectador i al conjunt. D'aquesta manera esperem que aquesta proposta quedi explicada amb la millor claredat possible. Cal tenir present que, per tal de no entorpir la lectura d'aquest capítol amb una gran quantitat d'imatges, aquestes es trobaran totes a l'annex.

Plafons informatius

Al llarg de la fortificació es trobaran cinc punts d'interès en els quals trobarem un o varis plafons informatius. La ubicació proposada per els plafons és estratègica, ja que van relacionats amb la informació que presenten o suposen un bon punt de vista des del qual el visitant es pot imaginar el que està llegint i comprendre la informació amb molta més claredat. La informació disponible als panells es presenta al visitant en dos idiomes, català i castellà, aquest últim en cursiva per tal de remarcar la diferència; Cada panell a més, disposa d'un codi

QR on es podrà obtenir la informació d'aquell mateix plafó en altres idiomes com són l'anglès i el francès.

En tant al disseny d'aquests s'han valorat diverses tipologies de panells ja existents en el patrimoni català. Com a molts d'aquests, els nostres panells també aniran subjectats per fustes, com és el cas dels panells informatius que es troben al Parc Natural del Delta de l'Ebre⁶². Tres dels cinc panells són de tipologia horitzontal i, per a aquests, s'ha pensat en un estil de subjecció diferent, com la que trobem als Banys de la platja de la Vil·la romana dels Munts⁶³, d'aquesta manera el visitant pot contemplar el paisatge alhora que reté la informació.

Per tal de que els plafons informatius no destaquin per sobre del conjunt, s'ha escollit un color verd oliva (present al llarg del castell degut a la vegetació) per tal de que aquest els integri al paisatge. En tant a les mides, es preveu que l'altura de les fustes que subjectaran els panells de tipologia vertical sigui de 1,80m, mentre que el panell (de 70x60cm) començarà 5cm per sota. Els panells de tipologia horitzontal tindran una mida de 1,10m d'alçada per 80cm d'amplada, amb una inclinació de 25 graus per tal de facilitar la lectura.

El material utilitzat en els plafons de format vertical serà la fusta com a suport de subjecció (molt utilitzat per a la Generalitat en aquests casos), una xapa d'alumini que farà de base per a la informació i un pòster amb la rotulació corresponent. En un primer moment s'havia escollit com a suport de subjecció el ferro per la seva resistència; Finalment i a través d'una comparació de preus, decidim utilitzar fusta en els plafons de format vertical i ferro en els de format horitzontal. Un altre material utilitzat en un panell en concret serà una planxa de metacrilat, ja que es necessita que el material no sigui opac i es pugui veure a través d'aquest.

Els panells s'ubicaran als següents llocs (◆):

- Dos panells (un horitzontal i l'altre vertical) aniran col·locats a la part superior de la cortina est.
- Un panell de format horitzontal anirà col·locat al capdamunt de la cortina sud.
- Un panell vertical anirà situat al final del baluard ubicat al sud-oest.

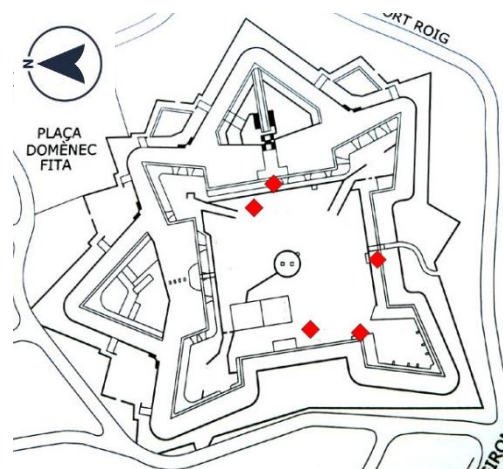

Figura 2. Mapa on figura la localització dels panells al castell de Montjuïc.

⁶²Annex: pàg. 17, fig. 27.

⁶³Annex: pàg. 17, fig. 28.

- Un panell vertical amb metacrilat anirà col·locat entre la cortina oest i la casa del Governador.
- Un panell, de format horitzontal, es plantarà a l'interior del pati d'armes, a tocar del mur interior est.

Per tal de que el visitant pugui entendre quins van ser els motius que van impulsar la construcció del castell de Montjuïc i les seves etapes constructives, situat a la part superior de la cortina est, trobarà un plafó (de format vertical) que, breument, posarà les bases d'aquest coneixement a la seva disposició acompanyat de dos suports visuals: un mapa que ajudarà a entendre les fases constructives i la pròpia localització del panell, el qual disposa d'una autèntica panoràmica del castell de Montjuïc i la ciutat de Girona⁶⁴. Situat al seu costat i en format horitzontal, el visitant trobarà un mapa amb una escala de colors, el qual l'ajudarà a localitzar i entendre els elements defensius que conformen la fortalesa de Montjuïc i les torres que es varen construir per al control del territori⁶⁵ d'una manera senzilla i concisa⁶⁶.

Al capdamunt de la cortina sud, de cares a la panoràmica de la ciutat, el visitant podrà informar-se sobre el setge produït al 1809 per part de les tropes napoleòniques⁶⁷. Ja que aquest va afectar de manera molt directa i va suposar l'assalt del castell de Montjuïc per part dels francesos, s'ha considerat necessària la seva explicació, ja que consta d'un caràcter més rellevant. Gràcies a la tipologia horitzontal del plafó, el visitant podrà contemplar i comparar la panoràmica actual de Girona amb el dibuix present al plafó, el qual mostra les bretxes obertes pels napoleònics durant els atacs⁶⁸.

Situat a la cantonada del baluard sud-oest amb la cortina oest, es trobarà un plafó de format vertical on el visitant podrà informar-se sobre el caràcter bèl·lic que posseeix la fortificació i la inspiració que ha causat certs conflictes bèl·lics, com els setges produïts durant la Guerra de Successió, per a alguns ciutadans gironins⁶⁹. Gràcies a la utilització d'algunes imatges presents en aquest plafó, el visitant podrà imaginar-se fàcilment la informació que està llegint.

Situat al mig del passadís que crea la cortina oest amb la casa del Governador, també anomenada *Caserón*, es trobarà un plafó de format vertical annexat a una planxa de

⁶⁴Annex: pàg. 17, fig. 29 i pàg. 41, text 15.

⁶⁵Annex: pàg. 18, fig. 30 - 31 i pàg. 42, text 16.

⁶⁶Annex: pàg. 18 - 19, fig. 32 - 33.

⁶⁷Annex: pàg. 19, fig. 34 i pàg. 43, text 17.

⁶⁸Annex: pàg. 20, fig. 35 i 36.

⁶⁹Annex: pàg. 21, fig. 37 i pàg. 44, text. 18.

metacrilat. A la part esquerra del plafó, el visitant podrà llegir i comprendre quines varen ser les causes que van provocar l'emigració de més de tres milions i mig de persones durant els anys 1950 – 1971. La part dreta, annexada a l'esquerra a través d'un sistema d'unió⁷⁰, es tracta d'una planxa de metacrilat, de manera que es pot veure el que hi ha al darrere. D'aquesta manera, si el visitant es col·loca al damunt d'uns peus marcats amb la utilització del ferro Corten⁷¹, podrà veure com una de les imatges presents al lateral dret (molt menys opaca que la resta) encaixa perfectament amb el mur del castell, projectant així la reconstrucció d'una de les barraques presents entre els anys 1950 – 1970. Ja que es va produir l'enderroc total de les barraques i actualment tant sols en queda el perímetre dibuixat als murs (gràcies a les pintures i les teules encara existents), és realment difícil imaginar-se el castell de Montjuïc amb més de dues mil persones i sis-centes barraques⁷². D'aquesta manera l'imaginari del visitant podrà, a través d'un exemple i les imatges presents al mateix plafó, recrear fàcilment com estaven fetes i quines eren les condicions de vida⁷³.

Finalment el darrer plafó, de format horitzontal, el trobem ubicat a tocar del mur interior de la cortina est, dins del pati d'armes. En aquest, es mostra al visitant quins són els efectes de degradació que ha sofert el castell fins a l'actualitat. Gràcies a unes fotografies realitzades als anys 1872 i 1911, hi ha la ubicació del punt d'interès, el visitant podrà veure i comparar la degradació del castell⁷⁴.

En tant al manteniment dels plafons informatius i respecte el control de la vegetació present a la fortalesa, per tal de fomentar una gestió integrada i social els encarregats de realitzar aquestes feines serien membres de la població que actualment es trobessin a l'atur, amb prioritat aquells que siguin del mateix barri de Montjuïc.

Consolidació de camins

Ja que les notícies publicades no estipulen exactament quins seran els camins que es consolidaran per a portar a terme el projecte de l'Olga Felip, hem recreat la consolidació de dos camins necessaris per a la realització dels dos projectes: el de renaturalització i el pla d'usos proposat en aquest treball, a més de l'adequació d'un tercer espai actualment de difícil accés.

⁷⁰Annex: pàg. 22, fig. 40.

⁷¹Annex: pàg. 23, fig. 41.

⁷²Annex: pàg. 23, fig. 42 i pàg. 45, text 19.

⁷³Annex: pàg. 24, fig. 43 – 44.

⁷⁴Annex: pàg. 25 – 26, fig. 45 – 47 i pàg. 46, text. 20.

En relació a l'entrada ubicada al nord-est de la fortificació, la qual consta d'uns esgraons de fusta per tal de facilitar la baixada prominent de l'inici⁷⁵, hem projectat un camí que conduirà al visitant directament a l'interior de la fortificació sense la necessitat d'estar constantment atent a les imperfeccions del propi sòl. Aquest mateix camí serà el que conduirà directament a la part central de la fortificació, el futur escenari i actual cisterna⁷⁶. L'entrada a la fortificació es realitza a través de la obertura causada per l'enderroc de la volta que aguantava el pes de la cortina nord, la qual connecta amb el baluard nord-est⁷⁷.

Per tal de facilitar l'accés a les voltes mig enderrocades de la cortina est, hem projectat la consolidació d'un segon camí (el qual sorgirà del primer) que, de forma planera, conduirà al visitant a les tant visitades voltes enderrocades, evitant així el desnivell que es causa al costat sud-est⁷⁸.

Tenint present que dos dels panells explicatius aniran col·locats al capdamunt de la cortina est, és necessària la consolidació d'uns esgraons de fusta per tal de facilitar la prominent pujada actual que connecta el baluard est, accés inevitable per a accedir al punt d'interès, amb la plaça d'armes.

Els camins projectats fins aquest moment no constitueixen cap contradicció per al projecte de renaturalització de l'Olga Felip. A causa de la falta d'informació sobre el projecte aprovat desconeixem si l'última de les nostres actuacions entraria en conflicte amb aquest, és per això que, davant la incertesa, no hem recreat els panells corresponents, però si la consolidació de la que anomenaríem "La Placeta"⁷⁹. Aquesta, ubicada entre la cortina nord i la cisterna, constituïria un punt de reconeixement per als emigrants que varen constituir la primera comunitat de veïns de Montjuïc, els barraquistes. Aquesta actuació no es basaria tant sols en explicar quines varen ser les causes de la onada demogràfica que va patir Espanya als anys 50 o com es van instal·lar al castell (aquesta informació ja estaria disponible al panell situat entre el *Caserón* i la cortina oest), sinó que s'intentaria mostrar, en primer terme, com era exactament la vida dins del castell a partir dels testimonis reals i, en segon terme, com aquesta realitat social d'emigració i/o immigració juntament amb el rebuig dels països o ciutats acollidores encara perdura en l'actualitat (per exemple amb la crisi dels refugiats actuals). D'aquesta manera s'intentaria que el visitant reflexionés sobre la importància d'aquests fets i, alhora,

⁷⁵Annex: pàg. 26, fig. 48.

⁷⁶Annex: pàg. 27, fig. 49 – 50.

⁷⁷Annex: pàg. 28, fig. 51.

⁷⁸Annex: pàg. 25 - 26, fig. 46 i 47.

⁷⁹Annex: pàg. 28 – 29, fig. 52 – 53.

atorgar així el reconeixement necessari i merescut d'aquells que varen constituir el primer barri de Montjuïc, els barraquistes.

Beneficis

Com s'ha explicat a l'inici de la segona part d'aquest treball, el patrimoni té una gran quantitat d'usos diferents que, a curt o llarg termini, acaben incidint sobre la societat.

Quan es parla de benefici el primer que ve al cap és aquell més comú, l'econòmic. Tal i com s'ha explicat anteriorment, el nucli central del projecte aprovat per l'Ajuntament és la construcció d'un escenari a l'aire lliure al damunt de l'actual cisterna. De la mateixa manera que es deixa clar que aquest estarà a disposició de les associacions interessades en utilitzar-lo, també adverteixen que s'hi programaran concerts esporàdics. És quasi del tot segur, sobretot tenint present que la visió predominant en tant al patrimoni es fa des d'un punt de vista turístic i econòmic, que aquests concerts seran pagant. Així doncs, la renautralització aprovada per l'Ajuntament de Girona proporcionarà un benefici econòmic. Amb la instal·lació dels plafons informatius proposats en aquest treball, l'espectador del concert, a més de proporcionar un benefici econòmic, sortirà de l'element patrimonialitzat amb més informació d'aquest ja que, sense els plafons, l'espectador entrarà i sortirà del castell amb la mateixa informació que ja sabia. D'aquesta manera s'intenta que la fortificació no sigui tant sols una excusa per a poder aconseguir un benefici econòmic, sinó que el visitant d'aquesta obtingui, encara que sigui en format breu, una informació sobre el lloc que esta visitant i els seus episodis més rellevants. Hem de tenir present que aquests visitants i espectadors dels futurs concerts catalitzaran el desenvolupament a escala local mitjançant els diversos recursos socials i culturals, com la generació d'ingressos als comerços locals, enfortint així el capital del barri.

De cares al turisme que podria rebre el castell de Montjuïc, aquest serà molt més interessant que el rebut fins a l'actualitat. En aquests moments el turista que arriba al castell es troba descontextualitzat, no tant sols per la falta d'informació, sinó pel manteniment de la fortalesa i l'estat de conservació. És d'allò més important mantenir els elements patrimonialitzats en bones condicions, aconseguint així una bona imatge de cares als visitants, siguin o no turistes; No tant sols és important pel monument, sinó que transmet al visitant una imatge de la ciutat.

Amb la col·locació dels plafons i la possible construcció de "La Placeta", el castell de Montjuïc podrà retre homenatge i reconeixement als barraquistes. D'aquesta manera, l'Associació Amics del Castell de Montjuïc tindrà una representació física a l'interior de la fortalesa que remarcarà i mostrarà als visitants la importància del monument (no només a nivell formal) sinó a nivell identitari i simbòlic.

Els beneficis que aporta el patrimoni per a l'educació són quasi infinits; El patrimoni aporta tants beneficis com maneres hi ha d'explicar un fet. D'aquesta manera, si es volgués parlar de crisi social per exemple, els infants acabarien desenvolupant mètodes comparatius, d'esperit crític i de comprensió cap a la diversitat, la tolerància i el respecte. Aquests beneficis no tenen una repercussió immediata per al patrimoni ni per a la ciutat, però sí a llarga durada; Lògicament seran aquests infants qui acabaran prenent càrrec de les institucions actuals i si, en el seu desenvolupament de consciència han anat adquirint elements com el respecte i la tolerància envers la diversitat afavorint així el desenvolupament de noves expressions i transmissió d'emocions, potser la idea actual d'entendre el patrimoni com a eina per a la generació d'ingressos faci lloc a d'altres idees més inclusives, interdisciplinàries i respectuoses que acabaran repercutint i canviant la societat. Així doncs, els valors que aporta el patrimoni en l'educació són extremadament difícils de comptabilitzar ja que són interdisciplinaris i per tant, repercuteixen en quasi tots els àmbits.

Conclusions

Degut a la idea de realitzar un treball amb una finalitat pràctica i no només de recerca, va sorgir la idea d'intentar cobrir alguna mancança en el patrimoni actual. La publicació de l'aprovació del projecte de renaturalització de l'Olga Felip va impulsar la creació del pla d'usos present en aquest treball.

La idea inicial d'aquest pla d'ús es basava en la consolidació dels elements defensius que actualment es troben en condicions precàries i la seva estabilització com a pilar fonamental. Posteriorment, es volien desenvolupar tres rutes turístiques totalment diferenciades entre elles i enfocades a un públic en concret: la primera d'aquestes hagués anat dirigida a aquells ciutadans amb inquietuds històriques, explicant així quines van ser les causes que van propiciar la construcció del castell i els seus episodis bèl·lics més rellevants. Una segona ruta hagués anat dirigida als escolars, ja fossin criatures o adolescents; Gràcies a les tècniques pedagògiques actuals, el recorregut hagués complert els objectius acadèmics establerts (explicar la història, certs elements particulars, etc) i, a la vegada, hagués provocat una reflexió dels problemes passats amb els actuals, incentivant així l'esperit crític dels infants. Finalment hi hauria hagut un tercer de caire molt més social, posant en rellevància l'episodi de les barraques a Montjuïc.

A causa de que la finalitat d'aquest treball és, amb una petita ampliació sobre el pressupost, presentar el pla d'ús a l'Ajuntament de Girona, vàrem tenir present un ítem no pensat fins llavors: la plasmació d'aquesta idea inicial requeria, com a mínim, dos treballadors fixes, a més del manteniment requerit. Conseqüentment, vàrem replantejar la idea de les rutes guiades per algun mètode que no necessités la presència constant de cap treballador públic. Així sorgeix la idea dels panells.

El treball intenta mostrar, en primer terme, la rellevància del castell per a la ciutat gironina i, en segon terme, com d'important és la vinculació del patrimoni amb la comunitat en la qual es troba i la gran quantitat d'usos disponibles de les quals consta. De manera senzilla, el pla d'ús proposa una lectura del castell des de diversos punts de vista; El visitant es podrà informar sobre l'aspecte més formal de la fortificació, com són els elements defensius que la constitueixen, podrà llegir sobre quines varen ser les accions que van acabar comportant la construcció del castell, l'ús que se li ha donat al llarg de la història i com s'ha arribat al nivell de degradació actual.

Bibliografia

A.A.V.V. (2015). *Trobades a Montjuïc: 10 Anys*. Diputació de Girona, Ajuntament de Girona, Girona.

BALLART, J. (1997). *El Patrimoni històric i arqueològic: valor y uso*, Ariel, Barcelona.

CASTELLS, R., B. CATLLAR i J. RIERA. (1992). *Atlas Girona Ciutat: Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVII al XX*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona, Girona.

CLARA, J. (2008). *La clau del regne: Girona, setges i mites*, Rafael Dalmau, Barcelona.

GUITART, MATEU. (2015): El castell de Montjuïc. De fortí de feixina a castell: les etapes constructives de la fortalesa de Montjuïc (segle XVII), *Revista de Girona*, núm. 291, pàg. 34 – 36.

JUANOLA, R., M. CALBÓ i J.VALLÉS. (2005). *Educació del Patrimoni: visions interdisciplinàries*, Institut del Patrimoni Cultural de la UdG.

LLORENTE, R. (2007). *Montjuïc: La història d'un poble*, Ajuntament de Girona, Girona (Col·lecció Història de Girona, núm. 42)

MIR, MANEL. (2011): Barraques sota el castell, *Revista de Girona*, núm. 267, pàg. 26 – 35.

El Candil. Revista portavoz de la Asociación Amigos del Castillo de Montjuïc de Girona.

- Núm. 1. Setembre 2008.
- Núm. 2. Desembre 2008.
- Núm. 3. Juny 2009.
- Núm. 4. Setembre 2009.
- Núm. 5. Desembre 2009.
- Núm. 6. Juny 2010.
- Núm. 7. Setembre 2010.
- Núm. 9. Setembre 2011
- Núm. 11. Setembre 2013.
- Núm. 13. Setembre 2016.

Webgrafia

Pedres de Girona:

www.pedresdegirona.com

[última consulta: 09/05/2019]

Revista de Girona:

www.revistadegirona.cat

[última consulta: 21/03/2019]

Associació de Veïns de Montjuïc:

www.barridemontjuic.cat

[última consulta: 02/03/2019]

Ajuntament de Girona:

www.girona.cat

[última consulta: 03/12/2019]

Real Academia de la Historia:

<http://dbe.rah.es/biografias>

[última consulta: 18/03/2019]

Biblioteca Digital Hispànica:

<http://dbe.bne.es/bnearch/Search.do?>

[última consulta: 21/03/2019]

Associació Miquelets de Catalunya:

www.miquelets.cat

[última consulta: 02/03/2019]

Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions:

www.pandora.girona.cat

[última consulta: 04/03/2019]